

EL CLERGUE JOAQUIM TORRAMILANS I PUJOLAR (1778-1836)

JOAN DOMÈNECH I MONER
RAMON TORRAMILANS I ROCA

No és la primera vegada que publiquem un treball sobre el clergue Joaquim Torramilans i Pujolar, que va exercir de rector a Lloret de Mar poc després de la guerra napoleònica¹ i que va deixar escrit algun document interessant referit a la història local. Això va permetre, precisament, que un bon dia ens poséssim en contacte l'autor d'aquell primer treball i el senyor Ramon Torramilans Roca, interessat a conèixer detalls de la seva nissaga. Al cap d'uns anys, hem refet el contacte i el Sr. Torramilans, que mentrestant havia aplegat moltíssima més informació, l'ha aportat amb un conjunt d'observacions interessants. Tots dos hem acabat decidint aprofundir-la i completar-la i de la recerca final n'ha sortit el treball conjunt que posem a la consideració del lector i que permet seguir amb detall ara ja tota la vida de l'esmentat clergue del segle XIX.

Pel que es dedueix dels pergamins antics consultats, la nissaga és eminentment selvatana i els seus orígens els trobem a Brunyola, on ja figura en el segle XIII (documentat el 17-12-1281) un Guillem de Torramilans que, juntament amb la seva esposa Elicsendis, obté de Sibilla de Salelles, de Llagostera, la cessió en emfiteusi de la ferreria que tenien a Sant Dalmai.

Com a curiositat constatarem que el mot Torramilans, segons el *Diccionari català-valencià-balear* d'Alcover-Moll vol dir "lloc molt càlid, on el sol bat de ple". Amb aquest sentit l'ha emprat encara modernament l'escriptor

¹ Vegeu l'article "El rector Torramilans, de Lloret de Mar, i la seva visió de l'època napoleònica" publicat a *Quaderns de la Selva* núm. 3, edició del Centre d'Estudis Selvatans, Arts Gràfiques Cantalozella, Santa Coloma de Farners, 1990.

Baltasar Porcel en alguna de les seves obres. Tot i això, també queda oberta la possibilitat –en certa manera apuntada per Corominas– que pugui significar “torre dels milans” i, en aquest sentit, hem de recollir la iconografia que Mn. Joaquim Torramilans –el nostre biografiat de qui parlarem aviat– fa servir en un segell de l’any 1832 en què, dessota del seu nom, hi ha, efectivament, una torre i el que podria ser un milà, a banda i banda.

El fet que Guillem de Torramilans, el primer documentat, aparegui poc després del regnat de Jaume I, el conqueridor de les Illes, fa pensar que es podria tractar d’algun personatge vingut precisament d’aquell indret amb les expedicions del rei català. L’escut heràldic d’aquest cognom és de sinople, amb una faixa onejada de gules, filetejada de plata. Amb el temps, bàsicament des del segle XV, els membres de la família van perdent el *de* nobiliari i apareixen ja simplement amb nom i cognom. Val a dir que, en el decurs d’aquests segles, els Torramilans ja tenen alguns capellans dins de la família: Berenguer de Torramilans, clergue de Brunyola, documentat el 1345, Jaume Torramilans, clergue de Celrà, que el 1598 rep el benefici de Sant Domènec de l’església de Santa Maria de Castelló d’Empúries i es trasllada a aquesta població, Miquel Torramilans, clergue que el 1610 intenta obtenir el benefici de Sant Macari de Llançà, Joan Torramilans, que tenia el benefici de Santa Magdalena, també d’aquesta darrera població costanera i que mor al voltant de 1622² i, finalment, un altre Joan Torramilans, clergue de Brunyola, que obté el benefici de Sant Joan de l’església de Sant Feliu de Girona l’any 1726³ i es trasllada a aquesta ciutat possiblement acompanyat per algun familiar, cosa que donarà lloc a l’inici d’aquesta branca gironina dels Torramilans, que és la que ens interessa. En efecte, l’any 1732 es troba domiciliat al carrer de la Cort Reial, a casa del fideuer Joan Serra, un Francesc Torramilans, aprenent, que més tard es casarà amb Raymunda Vianas, de Montfalcó, i residiran al carrer de l’Argenteria, i més tard al de les Ballesteries, sempre, doncs, dins del barri antic de Girona, a quatre passes de la parròquia de Sant Feliu. Mn. Joan, el beneficiat d’aquesta església, ja consta difunt l’any 1742.

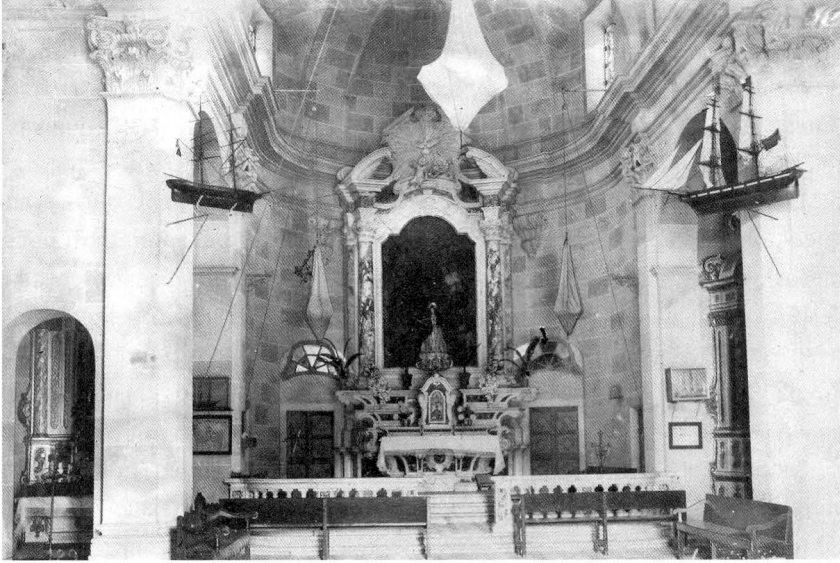
² Arxiu Diocesà de Girona Manual de Col·lacions de Beneficis (1620-1629) Llibre D-277 full 120.

³ Arxiu Diocesà de Girona Manual de Col·lacions de Beneficis 1700-1729 Llibre D-380 full 97 i Llibre A-53 (Processos sobre Dret de Patronat) full 100.

La nissaga va continuant i així arribem als avis del nostre biografiat, és a dir, a Segimon Torramilans, fideuer i xacolater (nascut a Anglès el 14 de març de 1723 i mort a Girona el 9 de febrer de 1782), en el seu moment casat amb Anna Delmàs, nascuda a Cassà de la Selva el 8 de febrer de 1727, que van tenir un fill, Joaquim Torramilans Delmàs, nascut a Girona el 16 de setembre de 1754, que es casà el dia 1 de maig de 1777, a Amer –on sembla que es van quedar a viure– amb Rita Pujolar Pla, natural de les Preses, però morí pocs mesos després, a finals de setembre del mateix any, havent deixat prenyada l'esposa. Fruit del matrimoni serà, doncs, Joaquim Torramilans i Pujolar, el nostre clergue biografiat, que neix l'any 1778. Els avis materns eren Francesc Pujolar Boxeda, natural de Santa Pau, i Maria Pla, natural de les Preses. També en aquest cantó hi havia un familiar clergue, el reverend Joan Pujolar, natural de Sant Climent d'Amer, oncle de la Rita, que fou precisament qui oficià la cerimònia del seu casament amb el xacolater Torramilans al qual ens acabem de referir. Trobarem, també, un Josep Figueras i Pujolar, que coincidirà amb el seu parent Mn. Joaquim a Lloret, on arribarà a exercir, sembla, el rectorat (i també exercirà, més tard, a Canet) i encara un Dr. Isidre Pujolar, nascut el 10 d'octubre de 1745 i traspasat jove l'any 1781, opositor a càtedra a la Universitat de Cervera i vicari general d'un dels bisbats d'Amèrica i, finalment, obtentor d'una capellania a la Bisbal. I un cosí germà que fou rector de Joanetes el 1833, de nom Francesc Ferragut Pujolar.

En aquesta mateixa època també trobem un Josep Torramilans, segurament també fill de Segimon Torramilans i Anna Delmàs, oncle, doncs, del clergue que estem biografiat, que havia nascut a Girona el 2 de maig de 1766 i el 1792 apareix sorprenentment com a cabiscol de Sant Salvador de Sevilla.⁴ Josep Torramilans morí el 18 de febrer de 1796. I per aquesta mateixa branca encara trobaríem altres parents eclesiàstics, com ara Josep Ponsatí Torramilans (Torroella de Montgrí 1815, mort el 1889) i un Venanci Torramilans Vila, beneficiat de Figueres (documentat el 1890).

⁴ El cabiscol (de *caput escolae*) era, en els seus orígens, el responsable –el cap– de l'escola de les catedrals i els monestirs, que es dedicava a l'ensenyament de les humanitats i el cant. Amb el temps, també era conegut com a *cantor primer* i s'ocupà de la direcció del cant coral i de la formació musical de les escoles eclesiàstiques. Finalment, però, passà a ser una dignitat del Capítol de la Catedral, cas en què es devia trobar l'esmentat Josep Torramilans.



Interior de l'ermita de Santa Cristina de Lloret de Mar, en el *Llibre de l'Administració* de la qual el rector Torramilans deixà escrit un extens al·legat contra els francesos invasors.

Així, doncs, Joaquim Torramilans i Pujolar, dins d'un ambient pròxim a l'Església, devia entrar aviat a cursar estudis eclesiàstics i, tot i que es troba encara documentat vivint amb la seva mare els anys 1796 i 1797, ja hi apareix com a "licenciat", cosa que fa pensar que ja ha acabat la carrera.

El 20 de desembre de 1799, en efecte, rep la tonsura, cerimònia religiosa que consistia a tallar els cabells –o una part– per demostrar la consagració d'una persona a Déu.⁵ La seva ordenació sacerdotal trigà encara alguns anys i tingué lloc el 29 de setembre de 1806, festa de Sant Miquel, a la capella de la Congregació –possiblement sigui la dels Dolors– de Girona.

Consagrat ja sacerdot, fou destinat com a vicari a la parròquia de Sant Romà de Lloret de Mar i, en aquest cas, hi va anar sense la companyia de la seva mare. Va estar-hi un any. Un nou clergue entre els Torramilans devia fer gràcia a la família i el devien convidar a batejar algun parent. Així veiem com

⁵ La practicaren sobretot els antics monjos cristians, però es va introduir a l'Església llatina en els segles VI-VII i, a partir d'aquell moment, constituí un ritu d'admissió del clergat, que no va desaparèixer fins al Concili Vaticà II.

el 15 de juliol de 1807 bateja amb expressa llicència del capellà titular de l'església de Sant Feliu de Girona la seva parenta Maria del Carme Torramilans Roca, nascuda el dia abans.

Va exercir després durant un temps el càrrec de President de Moral a la ciutat de Girona. A continuació, fou destinat a Blanes, com a ecònom, on va estar tres anys (1809 o 1810-1813 aprox.). El 1810 havia estat proposat per la Sra. Lluïsa Prats per al benefici del Sepulcre de Sant Feliu de Girona, que havia quedat vacant per defunció de Mn. Ramon Trobat.⁶ No l'hi devien donar. Quan va a Blanes ha superat els trenta anys i, tot i la joventut, començarà a agafar experiència per les coses que anirà veient o sabent. El mateix 1809 la vila fou ocupada pels francesos dues vegades, el 28 de juny i el 14 d'agost i, en aquest darrer cas, provoquen moltes destruccions i saquegen algunes cases, com ara la rectoria, el titular de la qual, Mn. Cruanyes, pot salvar l'arxiu parroquial. El 14 de març de 1810, el general francès Verdier, que té instal·lat el quarter general a Blanes, dirigeix des de la vila el setge d'Hostalric. L'invasor té actituds molt dures i el 3 d'abril afusella dos veïns del poble, tapers, acusats d'incitar els soldats francesos a desertar i passar-se als espanyols.⁷ Ben segur que, en vista d'aquests fets, el jove clergue Torramilans ja alimenta en el seu interior una rancúnia evident contra els francesos i les seves idees, tal com manifestarà després quan escrigui el resum d'aquesta època en el llibre lloretenc.

Efectivament, després es trasllada a Lloret, també com a ecònom, entre 1813 i 1817, potser a suggeriment del seu parent matern Mn. Josep Figueras i Pujolar, que ja hi exercia com a vicari. El trobem documentat signant, per exemple, les actes del llibre parroquial de matrimonis amb una certa regularitat –alternant-se precisament amb Mn. Figueras– des del 3 de gener de 1813. Lloret, en aquell moment, té aproximadament unes 320 cases i una població d'uns 3500 habitants.⁸ El clergue, a més d'estar acompanyat a

⁶ Arxiu Diocesà de Girona. Manuals de Col·lacions de Beneficis 1770-1819. Llibre D-465, full 10.

⁷ Josep Mestres Rovira *La vila de Blanes i el seu desenvolupament socioeconòmic els segles XVIII, XIX i XX*. Grafis/Sant Girona, 1981.

⁸ Per ampliar detalls de l'època, vegeu el treball "Aproximació al Lloret de l'època napoleònica" de Joan Domènech i Moner, publicat al *Quadern de la Selva*, vol. 2, Publicació del Centre d'Estudis Selvatans, Arts Gràfiques Cantalozella, Santa Coloma de Farners, 1988.

la rectoria per la seva mare, es deu haver emportat un cosí germà, Francesc de Paula Torramilans Prat, de qui va ser padrí en el bateig quan encara era estudiant i que, en alguns casos, quan és necessari, fa servir de testimoni d'algun casament. Mn. Torramilans ha passat a la posteritat a Lloret per la seva síntesi sobre la Guerra del Francès, escrita *ad perpetuam rei memoriam* en el *Llibre de l'Administració o Confraria de Santa Cristina* començat l'any 1720, en què intenta justificar per què no es féu la renovació habitual d'administradors o obrers de la capella de Santa Cristina i Ramon Mataró es mantingué en el càrrec des de 1807 fins a 1812.

Torramilans, en descriure l'actitud dels francesos, dóna la seva impressió general i, pel que fa a Lloret, explica de referència el que va passar i es va fer, tota vegada que en iniciar-se el conflicte ell encara no hi era –de fet, no era pas lluny perquè era a Blanes– i, en tot cas, els clergues que hi havia a la vila marinera eren el vicari Mn. Benet Rabassa, que feia de rector perquè el titular, Mn. Genís Pagès,⁹ vingut a Lloret el 1765, estava malalt. Sembla que també entre 1811 i 1812 hi havia Mn. Francesc Masoliver i en un document de 1807, al costat de l'esmentat rector Rabassa, hi figura un prevere anomenat Romà Duran. Mn. Joaquim Torramilans, en el seu escrit, dedica una llarga explicació a parlar de la Revolució Francesa i de Napoleó, de qui fa un acudit divertit en assegurar que, més que Bonaparte, s'hauria d'haver dit Malaparte. Comenta el pas dels soldats per les nostres comarques i, en el cas de Lloret, detalla les mesures que es van prendre per evitar profanacions i robatoris, que va ser treure les imatges principals dels santuaris de fora vila –Santa Cristina, Sant Pere del Bosc, Sant Quirze, i les relíquies de l'església parroquial i altres elements– i dipositar-ho tot repartit en diversos vaixells dels que feien el comerç transoceànic. Passada la guerra, es va recuperar tot i es va tenir un temps les imatges a l'església parroquial “*on poguessen ab llibertat los fiels desahogar sos esperits oprimits y suplicar-los a totas horas se servissen intercedir ab lo Senyor perquè nos deslliuràs de la esclavitud a que intentaban subjectar-nos los pèrfidos francesos*”. L'any 1814, acabada la guerra, fou el del retorn a la normalitat i a Mn. Torramilans li va escaure l'honor de contribuir al retorn de les imatges al seu lloc legítim. Primer el dia 2 de maig tornà la Mare de Déu

⁹ Mn. Genís Pagès devia ser oriünd d'una important casa pairal d'Ultramort que va donar força capellans a l'Església.

de Gràcia al santuari de Sant Pere del Bosc, la de Sant Narcís tornà a l'ermita de Sant Quirze el dia de la festa, el 19 de juny; el 24 de juliol fou retornada al santuari la imatge de Santa Cristina i el 23 d'octubre també hi fou restituïda la imatge de la Mare de Déu de la Bonanova. No insistim més en aquest tema perquè ja fou desenvolupat a bastament en el treball que hem consignat en la primera nota a peu de pàgina.

L'any 1817 havia quedat vacant la vicaria de Camprodon, per promoció del qui l'ostentava, Mn. Marià Marcer, i hi és presentat (amb presentació reial) Mn. Joaquim Torramilans, que obtindrà, efectivament, el càrrec i deixarà, per tant, Lloret.¹⁰ Va, doncs, destinat a Camprodon, on estigué des del mes de novembre de 1817 fins a l'agost de 1820. La vila passava per moments de notòria intranquil·litat atès que, sovint, es produïen atacs dels elements reialistes acabdillats per Josep Pujol, un capitost força feroç conegut com a Boquica. Mn. Torramilans devia ser testimoni de l'atac perpetrat a la població la nit del 20 de febrer de 1818.¹¹ Llorenç Birba, fent-se ressò de l'ambient de l'època, assegura que "*diverses famílies abandonaren Camprodon per establir-se en altres llocs menys perjudicats i més fàcils de poder-hi prosperar*".¹² De fet, Mn. Joaquim Torramilans no va pas passar gaire temps en aquella vila muntanyenca del Ripollès, ja que va prendre possessió del càrrec de domer d'Olot, vacant per mort de Mn. Francesc Camps, a través també de presentació reial.¹³ El domer –en llatí *hebdomadarius*– era el clergue o beneficiat que exercia el càrrec per setmanes. A Camprodon fou substituït per Mn. Bonaventura Brugada.¹⁴ Se sap que, durant aquest temps, alguns familiars del nucli gironí del mossèn van passar a viure a Banyoles i, finalment, a Olot i voltants –algun, fins i tot, va néixer a St. Cristòfor les Fonts– possiblement amb la idea de seguir i acostar-se una mica al clergue parent. Aquest, mentrestant, seguia els esdeveniments polítics d'Espanya amb una notòria simpatia per l'estament més conservador. La caiguda de Napoleó havia significat el retorn

¹⁰ Arxiu Diocesà de Girona. Manual de Col·lacions de Beneficis 1770-1819. Llibre D-472, full 300.

¹¹ José Morer y Francisco de A. Galí *Historia de Camprodon*. Imprenta de Pedro Casanovas. Barcelona, 1879. Reedició facsímil de 1982.

¹² Llorenç Birba *La Vall de Camprodon* Editorial Selecta. Barcelona 1972.

¹³ Arxiu Diocesà de Girona Manual de Col·lacions de Beneficis 1820-1918, llibre D-475. Full 327.

¹⁴ Arxiu Diocesà de Girona. Manual de Col·lacions de Beneficis 1820-1918, llibre D-475. Full 376.

de Ferran VII que, malgrat haver estat “el Deseado” per al poble, governà els primers anys de forma absolutista fins que hi hagué l’aixecament de Riego i la imposició del trienni constitucional, en què es va haver de respectar la Constitució de Cadis de 1812. A partir d’aquest moment, Olot –que pel nombre d’habitants (11.500) era la quarta ciutat de Catalunya– es convertí en una població on dominaren els governs locals de caràcter liberal o constitucional, amb notables reticències per part de la gent lligada a l’Església. Olot, en moltes ocasions, era una illa constitucional en contrast amb l’entorn, caracteritzat pel domini de les partides reialistes que, sovint, atacaven per sorpresa la ciutat i la feien seva uns dies fins que en tornaven a ser expulsats per les forces governamentals. Però així que aquestes es retiraven, els atacs tornaven a produir-se. Era un pren i deixa constant, la qual cosa feia viure sempre amb angoixa els partidaris dels uns i dels altres. A vegades fins i tot hi ha topades dins del mateix sector. El 26 de juny de 1821, per exemple, el cap de la Milícia Local, Gaspar Pinadella, descontent de com manen els seus superiors, ataca la Casa Consistorial i intenta que prenguin els acords al seu gust. El mes d’octubre del mateix any uns liberals exaltats armen cada nit aldarulls en el barri de Sant Ferriol cantant, a més, cançons provocatives. Va ser necessària la intervenció de la Milícia Local, que comandava el regidor Joan Barrera, que resultà mort d’un tret sense que s’aclarís com.¹⁵

Per donar una idea dels atacs de l’altre bàndol, recordem que el 22 d’abril de 1822 entra a Olot la partida del capitost Tomàs Costa, conegut com en Misses. El 13 de juny hi entra la de Mn. Anton, que controla la ciutat fins al 20 d’agost. No sabem si els preveres de la Comunitat de Sant Esteve podien tenir simpaties envers aquests capitostos que esgrimien alhora la creu i l’espasa –en aquells temps els trabucs– o si, en algun cas, se’n podien haver anat de la llengua, conscient o inconscientment, amb expressions o prèdiques favorables a aquells moviments que quedessin gravades en la memòria col·lectiva, sobretot dels qui no compartien les idees. El cas és que l’historiador Mn. Joan Pagès en el seu llibre sobre el trienni constitucional que hem esmentat fa poc a peu de pàgina, explica que a finals de 1822 els clergues Josep Guinó, rector, i Joaquim Torramilans, domer, amb motiu d’haver rebut diverses cartes

¹⁵ Joan Pagès i Pons, Pvre. *Olot durant el trienni liberal (1820-1823)*. Edició de la Diputació de Girona. Impremta Aubert. Olot 1980.

amenaçant-los de mort, hagueren d'expatriar-se i es traslladaren secretament a la vila marinera de Llançà, a quatre passes de la frontera per si calia, on restaren ocults fins al final del règim constitucional. Aquest extrem el podem comprovar pel relat que insereix Mn. Joaquim Torramilans en el llibre V d'albats de la parròquia olotina, en què justifica per què ha de fer una relació mancada d'algunes dades dels albats morts entre el primer de desembre de 1822 i el 3 de maig de 1823 (vegeu el document segon de l'apèndix). Es dóna el cas que Mn. Torramilans fou substituït, en la seva doma, per Mn. Josep Costa i Deu, que, com veurem d'aquí a poc, fou qui pagà les ires dels opositors als clergues reaccionaris. El 10 de gener de 1823 encara conquereix Olot la partida facciosa que comanda el francès Pous. Recuperada la plaça pels constitucionals, el 14 de gener la ciutat és rodejada un altre cop per les partides dels reialistes, que irrompen dins del nucli urbà. Els constitucionals s'atrinxeren, entre altres llocs, a l'antic convent del Carme, que acaba essent incendiat i s'hi registren escenes tan dures com la d'un fill liberal emparat entres els murs del Carme i el seu pare absolutista, que li ensenya, des de baix, la taula que fan servir els carnisers per degollar els porcs, que té preparada per a ell. Els constitucionals tenen la sort de ser alliberats abans que l'incendi destrueixi l'edifici i els seus ocupants per les tropes del regiment de Barbastre, que hi ha pujat en socors sota el comandament dels generals Milans i Lloberas. Els reialistes fugen cap a Camprodon. Després del que hem explicat no és rar que, a partir d'aquest moment, comencessin unes fortes represàlies que es van estendre per diferents llocs de manera que, un temps després, van ser afusellats prop de Tona, per disposició del general Rotten, el Rvd. Mn. Josep Costa, que tenia uns quaranta anys –el que substituïa el fugitiu Torramilans a la doma olotina– i que curiosament tenia l'administració de Correus d'Olot, i el bisbe de Vic –es deuen referir a Ramon Strauch i Vidal¹⁶ amb un llec, sorpresos a la pujada de l'Ordal, i molts altres capellans i particulars sense formació de causa ni res, i aquests actes atemoreixen totalment el país. (Qui sap si caldria fer una ullada per veure si tenien alguna cosa a veure, per relació familiar, l'esmentat capitost Tomàs Costa, el Mn. Josep Costa i la Sra. Teresa Costa, casada amb Francesc

¹⁶ Vegeu el treball de Joan Domènech i Moner "El rector de Lloret Joaquim Coch i Camps (1810-1854), una vida amb polèmica però amb final heroic", publicat a la *Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010.



Segell del prevere Joaquim Torramilans emprat com a domer d'Olot.

d'A. Torramilans Prat, cosina sobrevinguda de Mn. Joaquim Torramilans. Però, de moment, no volem fer el treball més extens). Potser per una possible vinculació familiar o, simplement, pel sentiment de solidaritat prop de qui ocupava provisionalment el càrrec que havia deixat en fugir el domer, tant Mn. Josep Guinó, com a rector, com Mn. Joaquim Torramilans, com a titular de la doma, així que es reintegren als seus llocs de l'església de Sant Esteve, un cop canviat el panorama polític, s'interessaran per recuperar i homenatjar les restes de Mn. Josep Costa Deu, tal com veurem aviat.

El 7 d'abril de 1823, efectivament, havia entrat a Espanya l'exèrcit francès que el rei Lluís XVIII va fer venir des d'aquell país sota el comandament del Duc d'Angulema per restablir la forma de govern absolutista en la persona de Ferran VII. Són els anomenats Cent Mil Fills de Sant Lluís. Arriben a Olot el dia 3 de maig. La seva presència dóna lloc a un esclat d'entusiasme entre els sectors conservadors de la població i els estaments religiosos s'emporten la palma a l'hora de subratllar les seves simpaties incondicionals.

La Comunitat de Preveres de l'església parroquial d'Olot –de la qual forma part el nostre Joaquim Torramilans– escriu en el seu diari una nota ben reveladora:

“3 maig 1823. – *Havent-se extraviat lo clero i gent de bé de esta Vila, com y de gran part de la Provincia, a causa de la persecució per los Constitucionals, se feren grans festes per haver redimit la Fransa a est Regne y posat en llibertat al Rey Ntre. Sr. Fernando VII, que tenien pres los Constitucionals, y en dit dia entraren a esta las tropas francesas y se feren las insinuadas festas a juny de dit any, predicant en Sant Esteve lo primer dia lo Rt. Dr. Joseph Guinó y Sala Pbre. y Sacristà, y en lo segon dia en la iglesia de N^a S^a del Tura lo Rt. Joaquim Torramilans Pbre. Domer; y se feu una publicata com segueix: De part de la Rt. Comunitat de Sacristà, Domer, Diaca y Beneficiats de la Iglesia Parroquial de Sant Esteve, y del Magch. Ajuntament, se convida a tots los habitants de esta vila y terme al solemne Offici que se celebrará en dita iglesia a dos quarts de 10 del present dia, en acció de gràcies al Tot Poderós per la feliz entrada de las tropas de S. R. Magestat Christianíssima Lluís 18, com a ditjós dia en que los habitants de esta vila y terme isqueren de la pesada y dura esclavitud constitucional. Per lo que se espera que tothom se esmenarà a cooperar ab sa assistència a tant justos y religiosos sentiments de gratitut.*”

Resulta divertit, mirat des de fora de l'escenari i centúries després, comparar la frase inicial da la nota anterior, que tots els clergues de Sant Esteve, inclòs Mn. Joaquim Torramilans, devien acceptar, en què es parla d'haver “*redimit la França a est Regne*”, amb aquella que el mateix mossèn deixà escrita amb tanta vehemència uns deu anys abans en el llibre de Lloret, en què recomana al lector que vagi “*ab recel quan tractés ab algun francès, que per la sua condició nacional se té guanyat que no deu tenir-se per tal si no trenca lo promès*”. Que en política hom no s'ha de sorprendre de res, es veu que ja ve de fa temps...

El 15 d'octubre de 1823 religiosos i civils fan una carta al rei assegurant-li la seva fidelitat i, entre altres coses, li diuen:

“*Que si la iniquidad habia llegado al extremo de poner al borde de su entera ruína al Trono y Altar, la providencia ha dispuesto salir éstos triunfantes.*

Este católico y fiel pueblo vuestro que tanto ha cooperado a la justa causa, ha llorado durante tres años la opresión de V. M. y de los Ministros de la Santa Religión; y en medio de la tempestad ha dirigido pública y privadamente sus clamores al Tribunal de la Divina Misericordia para la restauración de su Religión y de su Rey, único medio de asegurar la Nación en sus derechos y prerrogativas, así temporales como espirituales.”

La carta és tota sencera una raspallada monumental en uns termes retòrics i, fins i tot encara més vistos des de la nostra òptica, ridículs. S'agraeix

la intervenció de la Santa Aliança i es pondera la futura ajuda del “*poderoso Consejo de Castilla*”. Acaba amb aquestes frases: “*La antigua obediencia de todos los españoles al Vicario de Jesucristo, el restablecimiento de todos los Cuerpos Eclesiásticos, y de sus derechos, no olvidando el instituto de la Compañía de Jesús, y vigilancia del Santo Tribunal de la Inquisición, nada dejarán que desear para quitar de nuestro católico suelo las heces liberales y hasta las reliquias de la exaltación de las infernales sociedades secretas, quedando así nuestra santa Religión en su verdadera pureza.*”

Signen i es posen als “*reales pies de vuestra majestad*” “Antonio Dutrem, bayle real, Juan Fábregas, regidor; José Marcé, regidor; Antonio Roure y Casademont, regidor; Juan Guardiola, regidor; Josef Pujol, diputado; Benito Florenza, diputado; José Ferrer, síndico procurador; Mariano Corsellas, síndico personero; Josef Guinó, presbítero cura sacristán párroco; Joaquín Torramilans, presbítero, domero, cura párroco; Doctor Ignacio Salgas, presbítero protector; Doctor Ignacio Pagés, presbítero protector; Fray Antonio Bonavia Prior de la Comunidad de Padres Carmelitas Calzados; Fray Segismundo de Frontaña guardián de Capuchinos”.

És un any després de l'entrada a Olot dels Cent Mil Fills de Sant Lluís quan, en data del 14 de maig de 1824, el Dr. Josef Guinó, capellà sagristà d'Olot, demana al bisbat de Vic recuperar les restes de l'afusellat Mn. Josep Costa. Al costat de la seva signatura hi ha també la de Mn. Joaquim Torramilans, a qui suposem més interessat que ningú, ja que la persona assassinada era el seu substitut.

El Vicari General de Vic contesta afirmativament pocs dies després –el dia 19– i permet l'exhumació del cadàver, però exigeix que hi sigui present el rector de Tona –que materialitzarà l'entrega als sol·licitants– i demana als altres rectors dels llocs per on passi el cadàver que se li donin els honors fúnebres que exigeixen el ritual i els costums (tocs de campanes, etc.).

En el llibre d'òbits de l'església de Sant Esteve, Mn. Joaquim Torramilans fa una relació extensa de dues pàgines –el registre de les altres defuncions habituals ocupa només cinc o sis ratlles cadascuna, per tant, revela en aquest cas un interès especial i, fins i tot, diríem que la consciència que es tracta d'un fet històric que cal explicar detalladament– de la recuperació del cadàver de Mn. Josep Costa Deu. Ho transcrivim com a apèndix. Aquí, resumint-ho, direm que prèviament explica com fou detingut per un dels alcaldes constitucionals que es presentà a casa seva amb una partida de soldats la nit del 24 d'abril de 1823. “*Aquest sacerdote –comença dient- fou altra de las víctimas sacrificadas*

per la barbarie constitucional: després d'haver treballat infatigablement i haver desempeñat amb la dignitat que permetia una època revolucionària los càrrechs espectants a la doma, quals jo lo infrascrit domer li havia encomanat per lo temps que los párrocos de esta vila nos vejerem forçats a expatriarnos (...) –aquí ja tenim un apunt important que demostra que Mn. Torramilans, en algun moment, també va haver d'abandonar Olot– *lo prengueren* –explica que van fer veure que anaven a passar comptes de la administració de correus que ostentava– *se l'emportaren (...) de la casa y el conduïren al cuerpo de guardia o a la prevenció que tenian en una casa de la plassa.*" De bon matí se l'emportaren cap a Vic dient que havia d'anar a Barcelona. En arribar al poble de l'Esquirol es va fer càrrec d'ell una partida de "milicianos sardans" que conduïen –segons sembla– un gran comboi de moneda "tal vegada per engañar ab ella y guañar per la part constitucional lo exèrcit francès que anava a entrar a España" segons opinió de Mn. Torramilans. El dia 26 el van treure de Vic i amb el pretext d'anar a dormir a Tona, en arribar al lloc anomenat Matamonges –nom ja prou sinistre–, entrant en un camí que va a la parròquia de Munta, va ser bàrbarament assassinat juntament amb un altre presoner que havien afegit a Vic, que es deia Miquel Cudé i era notari de Puigcerdà. Els habitants de Tona els van recollir i enterrar el dia 27 al cementiri de la parròquia i allí van romandre fins que "abolit i extingit lo ominós sistema constitucional" alguns veïns d'Olot van reclamar el retorn de les despulles. Mn. Josep Costa fou exhumat la matinada del diumenge 16 de maig de 1824, col·locat en un bagul decent i traslladat cap a Olot. Pel camí, per totes les parròquies i esglésies per on passà se li van retre honors funeraris. A l'entrada d'Olot estaven reunits tota la reverent Comunitat de preveres –uns cinquanta eclesiàstics–, l'Ajuntament, gent del poble i alguns voluntaris reialistes. A l'església, el cadàver fou col·locat sobre un túmul i l'endemà, el 18 de maig, se celebrà l'ofici solemne, amb música i tot, en sufragi de Mn. Josep Costa i Deu, obtentor d'un benefici fundat a la capella de l'Hospital i d'un altre de la catedral de Girona. A la tarda, el cadàver es diposità en un nínxol de la sepultura de la reverent Comunitat "esperant la resurrecció universal". El text de Mn. Torramilans, com és habitual en ell, s'acaba amb un paràgraf en llatí referit al sacerdot enterrat "*quem Deus de hoc mundo eduxit laborioso certamine*" ('que Déu s'emportà d'aquest món en penós combat') i a tots els altres "*quorum nomina hic defunctorum liber adscripta retinet*" ('el nom dels quals el llibre dels morts manté aquí') i aquells "*quos futurum saeculum jam exutos corpore suscepit*" ('als quals el temps futur

ja ha trobat despullats del cos') i també nosaltres i els "*quos praesens adhuc in carne retinet intercedentibus omnibus sanctis Dei pietatis divinae clementia omnium delictorum veniam consequenti ad vitam perveniamus sempiternam*" ('aquells als quals el present manté fins ara en carn, intercedint tots els sants, amb la clemència de la divina pietat de Déu, aconseguits el perdó de totes les faltes, arribem a la vida eterna'). I acaba amb un "*Haec oro et expeculo ego*", és a dir, 'això prego i penso jo').

És evident que fets com aquest –que, en realitat, es donaven per les dues bandes– devien radicalitzar el tarannà i el discurs abrandat del domer Torramilans i d'altres eclesiàstics propers a una Església triomfalista –ho hem vist en les celebracions, els manifestos, els tedèums, etc. –, conservadora, que, davant de les ideologies progressistes, reaccionava tancant-se encara més.

En data 31 d'octubre de 1825 l'Ajuntament d'Olot expressa a través d'un ofici la seva gratitud envers la Comunitat de Preveres per la seva gran cooperació "*al lucimiento de las funciones religiosas y políticas que, con motivo de la libertad de nuestro Soberano Fernando 7º ha dado esta villa*".

En la narració dels fets recollida en diversos fulls i llocs, sorprèn la quantitat d'actes, festes, balls públics, funcions religioses i les cerimònies que vulgüeu de tota mena que van tenir lloc, efectivament, els dies 25, 26, 27 i 30 d'octubre de 1823. Se'n destaca, per exemple, el dilluns 27, que, després que el ball de nit del diumenge anterior a l'Hospici acabés a les dues de la matinada, a les vuit del matí ja hi van tornar a haver cercaviles amb música i "danses pròpies del país" (sardanes?) a la llavors anomenada plaça Reial i a les deu hi hagué un "*magnífico oficio en la iglesia de Nuestra Señora del Tura y dijo una enérgica oración el elegante cura-párroco D. Joaquín Torramilans...*"

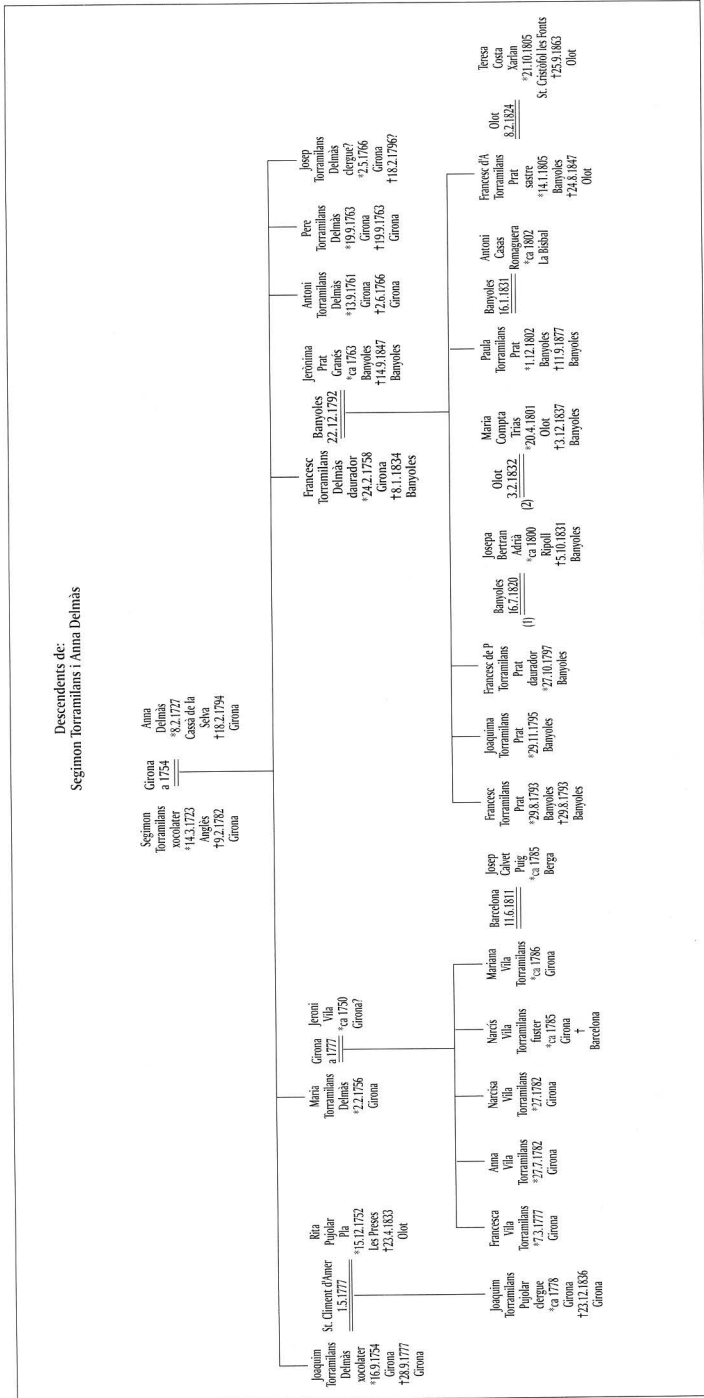
L'historiador Esteve Paluzie descriu l'ambient del moment –cal tenir en compte que ell era d'ideologia liberal– subratllant la poca pietat que es tenia pels antics constitucionals. "*Hasta de los consuelos de la religión llegó a privárseles, porque algunos frailes y, en particular, el cura domero –es refereix, és clar, al nostre Torramilans– declamaban en el púlpito contra los liberales, y les fulminaban los anatemas más escandalosos para su exterminio. Presentaban a los constitucionales ante sus oyentes condenados y maldecidos por Dios y no satisfaciéndoles aun los más infames denuestos que les dirigían, maldecían a los hijos de los negros –era el nom amb què al·ludien als liberals– a sus nietos, hasta la quinta generación, sin que alguna vez la piedad excluyera el fruto concebido en*

las entrañas de las mujeres que les escuchaban. (Llegó a decirse en estos furibundos sermones, que no dejaran entrar en la iglesia a los negros, y que cualquiera que matara un constitucional, haciendo celebrar tres misas, era perdonado). El liberal que se encontraba al salir de la iglesia después de haberse exaltado el auditorio con estos sermones, recibía cruel vapulamiento de los blancos, que así se titulaban los realistas, y en algunos casos peligraron sus vidas...Fuera faltar a la justicia si no consignáramos la noble conducta de algunos sacerdotes y, en particular, la del virtuoso y sabio Dr. D. José Guinó, cura sacristán, quienes, al ver el desenfreno con que procedían en el púlpito y en las conversaciones particulares algunos de sus compañeros para con los liberales, procuraron hacerles entender cuanto se desviaban de su misión, no cejando un momento en prodigar toda clase de consuelos a las familias de aquéllos.”

L'historiador Danés i Torras, comentant aquestes notes anteriors, concreta: “Destaquem-ne particularment com el rector-sagrístà Dr. Guinó fou una bona persona. Ben coneixedora del que és la caritat cristiana; com, en canvi, el rector domer mossèn Torramilans era un exultat i un intransigent...”¹⁷ Comptem, doncs, que si Mn. Josep Guinó, tot i el que s'ha dit anteriorment, “*por su acreditada y manifiesta adhesión al Altar y al Trono, tuvo que ausentarse de ella y expatriarse al Reyno de Francia*” un temps, més malament ho havia de passar encara Mn. Joaquim Torramilans quan la situació política li fou adversa. Com ja hem vist abans, tots dos van haver de deixar Olot un temps i, tal com comentarem també aviat, les complicacions no trigarien a augmentar.

D'altra banda, durant l'època en què Mn. Joaquim Torramilans és a Olot hi ha una gran activitat a la seva església. L'Obra de la Parròquia ven alguns terrenys i recapta diners per fer unes importants reformes del temple i, sobretot, per alçar un retaule i un altar major nous, amb dibuixos i projectes que presenta el 1827 una figura destacada de l'art olotí: Joan Carles Panyó. El Dr. Danés, en la seva *Història d'Olot* comenta explícitament: “*Els qui s'entossudien a portar a cap tan important millora foren principalment la confraria del SS. Sagrament, el domer-curat Rnd. Joaquim Torramilans i els pabordes de la confraria don J. B. Andreu i D. Anton Calvó. De primer –continua explicant- se féu*

¹⁷ Totes les notícies que fan referència a la comunitat de preveres de Sant Esteve d'Olot han estat extretes del llibre de Joaquim Danés i Torras *Història d'Olot*. Vol. VIII. Notes Històriques. Aubert Impressor. Olot, 1977.



Arbre de familia del clerge Joaquin Torremilans.

el Tabernacle, que és el que s'inaugurava el 5 de juny de 1828, diada de Corpus, i a la continuació s'havia de fer la resta del retaule, del qual a la darrerria de novembre del mateix any, es feien els fonaments, tenint ja els sòcols de les columnes de davant de tot, juntament amb els que havien de servir de pedestals a les imatges de Sant Joan Baptista i Sant Joan Evangelista...."¹⁸

Essent domer d'Olot, l'any 1830, Joaquim Torramilans presenta el clergue Esteve Serra i Mates per al benefici primer de Sant Pere de Sant Esteve d'Olot, al qual havia renunciat Josep Mates.¹⁹ A la parròquia de Sant Esteve hi havia, en efecte, una comunitat de preveres molt nombrosa, en funció dels diversos càrrecs i beneficis. Una relació posterior a l'època de Mn. Torramilans, del 23 d'abril de 1838, però que no deu diferir gaire dels seus temps, situa trenta-sis beneficis, adscrits a l'esmentada parròquia, de manera que algun altar té més d'un benefici assignat. El de Sant Pere, per exemple, n'arriba a tenir quatre, detallats per ordre, primer, segon, tercer i quart. Això, precisament, ens permet comprovar que Mn. Esteve Serra detenta, efectivament, el benefici primer de Sant Pere tal com havia disposat –ho acabem de veure– Mn. Torramilans vuit anys abans.

En la seva vida eclesiàstica, la mare de Mn. Joaquim l'acompanyà a totes les destinacions fins a morir a la ciutat dels volcans el 23 d'abril de 1832.

Precisament, entorn d'aquest fet, el rector Torramilans deixà un llarg escrit inclòs en el llibre d'òbits d'Olot²⁰ en el qual fa l'elogi de la seva mare. Ell mateix subratlla que "*si el Padre San Agustín halló algún lenitivo en el dolor que le causó la muerte de su madre, la gloriosa Sta. Mónica, desahogando su afligido corazón con el elogio de sus virtudes, según leemos en sus Confesiones, seré yo también participante de aquel lenitivo y desahogaré algún tanto mi afligido corazón, si en obsequio y por memoria de mi llorada Madre digo que, trasladada ella de su patria y casada en la ciudad de Gerona, habiéndole faltado su marido y destituida allí de todo pariente por consanguinidad, tuvo que sostener los trabajos de una casi horfandad afligida, y si bien durante la vida de sus suegros y amados abuelos paternos (...) tuvo la direcció y auxilio para mi manutención y educación, al faltarle aquéllos, que fue*

¹⁸ Joaquim Danés i Torras *Història d'Olot* Vol. XIII Els edificis religiosos. Edicions Municipals. Col·lecció Pairal. Impremta Aubert. Olot 1977.

¹⁹ Arxiu Diocesà de Girona. Manual de Col·lacions de Beneficis. Processos sobre Dret de Patronat. Llibre A-139, full 284.

²⁰ Parròquia de Sant Esteve d'Olot. Llibre d'òbits (1826-1851) f. 75.

al entrar yo a los años de pubertad, cargó sobre ella sola el peso de mi sustento y carrera en los estudios, que había empezado y me lo proporcionó a costa de su sudor y trabajo, que no fue poco en una viuda desamparada, falta de recursos, (...)

S'esplaia, després, el clergue subratllant com, en tota la seva vida sacerdotal –que detalla de forma força precisa– intentà compensar els esforços de la seva mare tenint-la a prop i proporcionant-li una vellesa adient i reposada, fins que el 20 d'octubre de 1831 va quedar afectada per una lleugera feridura que, progressivament li va anar minant les forces i la va portar a la tomba.

A la làpida del nínxol, col·locada el 18 de setembre posterior a la defunció, el clergue “*después de varias meditaciones y consultas*” va fer gravar en llatí una síntesi del que explicà en el llibre d'òbits. Concretament, l'epitafi deia:

“D. O. M.
Ritae Torramilans et Pujolar
Conditae hic mortis exutae
Dilectae Matri suae
Sibique jam presbitero,
Diu contubernali gratissimae
Hoc pium monumentum erexit
Joaquim Torramilans
Hujusce Parochiae Hebdomadarius
Octogenaria obiit die S. Georgii
Anno Domini M DCCC XXXIII”

Traduït seguint la distribució epigràfica original, seria:

A Deu Òptim Màxim

(com si diguéssim ‘A Deu Totpoderós’, dedicació que solia encapçalar aquest tipus de composicions epigràfiques, com ja feien els mateixos romans, ells referint-ho a Júpiter)

A Rita Torramilans i Pujolar,
enterrada aquí, despallada (dels vincles) de la mort,

estimada mare seva
i per a ell, ja essent prevere,
llarg temps companya gratíssima,
aquest pietós monument sepulcral va erigir
Joaquim Torramilans
Domer d'aquesta parròquia.
Va morir octogenària el dia de Sant Jordi
l'any del Senyor mil vuit-cents trenta-tres.

Posant una mica d'ordre a la redacció per a fer-la més entenedora,
vindria a ser:

Joaquim Torramilans, domer d'aquesta parròquia,
va erigir aquest pietós monument sepulcral
a Rita Torramilans i Pujolar, estimada mare seva
i llarg temps, essent ja prevere, companya gratíssima per a ell,
enterrada aquí, despullada (dels vincles) de la mort.
Morí octogenària el dia de Sant Jordi de
l'any del Senyor mil vuit-cents trenta-tres.

Cal remarcar que en escriure els noms, el clergue fa ús del costum de l'època en virtut del qual la dona agafava el cognom de l'home, perquè, en realitat, hauria hagut de posar Rita Pujolar.

La mort de la mare devia ser un autèntic cop per al sacerdot. D'altra banda, malgrat la il·lusió que generava la mateixa activitat rectorial i renovadora que es portava a terme dins del temple olotí, l'entorn exterior, políticament parlant, no era precisament, com hem vist, un camp de flors i violes. La comarca de la Garrotxa i, per tant, els olotins, seguien sotmesos a constants aldarulls i lluites entre la gent conservadora, afí més aviat als anomenats absolutistes i, més tard carlins, i els més oberts, seduïts pels aires liberals. En el seu moment, curiosament, la ciutat, tot i ser un nucli muntanyenc, s'havia inclinat majoritàriament pels partidaris de la Constitució, però estava constantment atacada pels insurrectes reialistes que en forma de partides descontrolades s'imposaven a la part de la muntanya. Alguns d'aquests escamots eren comandats, precisament, per clergues reaccionaris, tal com hem vist. Els sacerdots de la Comunitat de Preveres d'Olot devien

ser, en general, molt conservadors. Veient, però, el que els liberals feien amb els seus enemics devien tenir por, i més encara després d'alguns dels successos violents que hem apuntat. D'altra banda, quan morí Ferran VII, amb l'adveniment al tron de la reina Isabel II, la fractura social serà encara més notable amb els partidaris de la reina –els liberals– i els que volien que regnés el germà del rei Carles –carlins–. La guerra civil és un fet que atiarà un altre cop moltes rancúnies i venjances i que comportarà un rerefons molt més complex que la simple discussió sobre si ha de regnar un rei o un altre. Al darrere hi ha una escala de valors diferent, una visió social i econòmica molt més tancada enfront d'una altra molt més oberta. L'Església, massa decantada del costat dels poderosos i immobilitistes, en pagarà les conseqüències, se li atribuiran tots els mals, i no trigarà a produir-se arreu greus successos com ara el de la crema de convents de 1835. Mn. Joaquim Torramilans tenia, llavors, 57 anys. Ha quedat clar que simpatitzava obertament amb la causa absolutista, la carlina. Per tot plegat, degué valorar el perill amb què es trobava, optà per deixar la parròquia olotina el mateix any 1835 –en el llibre d'òbits el seu darrer registre correspon a la data de 23 de novembre d'aquest any 1835– i, probablement, marxà cap a Girona, on morí gairebé un any després, el 23 de desembre de 1836, essent beneficiat de la Col·legiata de Sant Feliu. Diguem per acabar que, tot i aquest arraument ideològic, en alguns aspectes se'ns presenta com un home de sòlida cultura a jutjar, entre altres coses, per la col·lecció de llibres valuosos que deixà, alguns dels quals, possiblement per mitjà del sacerdot col·leccionista Pere Valls o del bibliotecari del Seminari Mn. Carles de Bolós, van anar a parar a la biblioteca del Seminari de Girona, als quals fa referència Mn. Josep M. Marquès en les seves publicacions sobre aquesta institució.²¹ Es tracta, sempre, d'impresos dels segles XV i XVI i, com a exemple, podem esmentar uns *Opuscula* de Sant Tomàs d'Aquino, impresos el 1488, un *Opus de rebus Hispaniae memorabilibus* de Lucio Marineo Siculi, de 1533; una *Sectio prima elucidationis in omnes psalmos...* de Franz Titelman de 1556; una *Biblia sacra* de 1569, que prèviament havia estat del prevere sagristà de Begudà Josep Guivas; les *Enarrationes* de Sant Tomàs d'Aquino, de 1569; unes *Opera* de Flaci Magne Aureli Cassiodor, de

²¹ Vegeu Josep M. Marquès Planagumà, *Impresos Gironins de la Biblioteca del Seminari Diocesà (1502-1936)*. Palahí Arts gràfiques, Girona 1987 i també, del mateix autor, *Impresos dels segles XV-XVI. Biblioteca del Seminari de Girona* Edició de la Diputació de Girona, 2007.

1588; una *Práctica espiritual de una religiosa*, traduïda del toscà al castellà pel pelegrí Pedro Calderón de Caranza, editada a Roma el 1592; un *Promptuarium moralis super Evangelia* que anteriorment havia format part de la biblioteca de la congregació de Sant Felip Neri de Barcelona, un discurs sobre els misteris de la fe, de Juan de Ovando; un *Candelabrum aureum Ecclesiae Sanctae Dei* de Martín Alfonso Vivaldo, imprès a Barcelona el 1595, i un tractat de Juan Osono sobre les festes, de 1597, per posar unes mostres indicatives. D'altra banda s'ha trobat que Mn. Joaquim estava subscript a algunes publicacions periòdiques com ara la *Colección Eclesiástica Española*, el *Diccionario Histórico Enciclopédico* i la que es titulava *Demostración del Evangelio*.

Segurament la seva afició a l'estudi i a la lectura el feia també més donat a l'art d'escriure amb fluïdesa, sense plànyer l'extensió. Per això els llibres de Lloret i d'Olot han conservat, afortunadament, el seu testimoni literari, en algun cas fent d'autèntic cronista dels fets registrats en unes èpoques difícils –la Guerra del Francès i el Trienni Liberal– i, per això sol, mereix ser tingut en compte i passar a la posteritat.

APÈNDIX

Document 1

ASSASSINAT DE MN. JOSEP COSTA I RECUPERACIÓ DE LES DESPULLES

(Text escrit per Mn. Joaquim Toramilans en el llibre d'òbits de la parròquia de Sant Esteve d'Olot (1823-25) al foli 210, anvers i revers.)

En lo dia 18 de maig del any mil vuit-cents vint y quatre en esta Iglesia Parroquial de Sant Esteve de la vila de Olot, ab assistència de tota la Reverent Comunitat de la Iglésia Parroquial, de tots los capellans foràneos de la vila, de les RR Comunitats de PP Carmelitas y de PP Caputxins, que, al tot, componian un número de més de cinquanta eclesiàstics, del Magnífich Ajuntament y de gran concurs de poble, se celebrà un ofici de cos present amb tota solemnitat y lluïment en sufragi de la ànima del Rnd. Josep Costa y Deu, de edat uns quaranta anys, fill legítim y natural de Josep Costa, teixidor de lli, natural y habitant de la parròquia de sant Andreu del Torn, i de Margarida Deu, natural de Ridaura, lo cual reverent Costa era obtentor de un benefici fundat en la capella del Sant Hospital baix la invocació de S. Joan Cancio, y de altre benefici de la catedral de Girona.

Aquest sacerdot fou altra de las víctimas sacrificadas per la barbarie constitucional: després de haver treballat infatigablement y haver desempeñat amb la dignitat que permetia una època revolucionària los càrrechs espectants a la

doma, quals jo, lo infrascrit domer, li havia encomanat per lo temps que los pàrrocos de esta vila nos vejérem forçats a expatriar-nos, segons queda apuntat en lo folio 95 retro del llibre IV dels albats, després, dich, de haver treballat ab tant zel, lo prengueren, se lo emportaren, lo assessinaren ab la major ignomínia, sens haber-li donat assistència, ab la major barbaritat: lo prengueren en la nit del dia vint y quatre de abril del any mil vuit-cents vint-i-tres, anant a la casa de la sua habitació, sita en lo carrer vulgarment dit de la aygua, un dels dos alcaldes constitucionals de esta vila amb una partida de soldats y, adelantant-se el alcalde al entrar a la casa de dit sacerdot en la hora que serian com las vuit horas y quart de la vetllada lo encontrà que resaba lo sant rosari en companyia de la sua familia y sens convidar-lo a què lo continuàs, li digué que no se sorprengué per quant se li anaba per prendre-li los comptes del correu, la administració del qual ell regentaba, y posar en possessió de esta altre subjecte; però, segons se vegé, tota la intenció era no de prendre-li los comptes sinó únicament de prendre la seva persona, procedint ell de bona fe y no penetrant la malícia que entrañaba esta visita en hora intempestiva per no haver vist ni tenir notícia de los soldats que se habian quedat fora y ya guardaban la sua casa, no se aprofità de la ocasió que havia tingut de escapar-se per los alts de ella, por lo que arreglà els seus papers per a donar los comptes y al pas que los anaba donant començà a observar los centinellas que lo guardaban, que semblantment lo anaren estretxant y sitiand fins a no perdre-lo de vista; al últim lo intimaren que habia d'anar pres y que debia ser conduit a Barcelona y per més que ell demanaba la causa, al·legaba la sua innocència y oferia la sua justificació en cas de una acusació injusta, ell no fou atès, sí que allà a les tres de la matinada del dia vint y cinch se lan portaren (sic) de la casa y lo conduiren al cuerpo de guardia o a la prevenció, que la tenian en una casa de la plassa que era la casa del notari Sayol, y aquí tingué que passar lo restant de la nit entre mig dels soldats y, de bon matí, se lo han portaren (sic) cap a Vich, escoltat per una partida de milicianos; no deixà de causar gran sentiment en la vila esta captura y exportació, pero sia com sia, lo pobre tingué que marxar y acompanyat de aquella partida de tropa miliciana arribà fins al Esquirol, ahont trobaren altre partida de tropa y de milicianos sardans que al apareixer y segons pública veu y fama conduïan un gran comboy de moneda, tal vegada per enganyar amb ella y guanyar per la part constitucional lo exèrcit francès que anava a entrar a España y acabar amb los revolucionaris espanyols y realment se vegé que aquell comboy y los que habian eixit de Vich se apoderaren del desgraciat presoner, lo qual tingué que continuar lo camí entre mig de los milicianos sardans, dels quals tingué que oir alguns insults, que no los había oit de la altre partida; però majors tingué que oirlos al entrar a Vich, que fou a la vesprada de dit dia vint y cinch; però tots los sufrí ab la mansuetut de aquell Senyor que, essent calumniat, no calumniaba; en esta ciutat fou col·locat en una de las pessas de la Casa Consistorial y aquí rigorosament escoltat y observat; y en la tarde del dia 26 lo tragueren de la ciutat y amb lo pretext de anar a dormir a Tona y en lo dia següent a Barcelona, al arribar a un puesto vulgarment dit Matamonges, lo desviaren de la carretera real y essent un poc distants d'ella en un camí que va a la parròquia de Munta, bàrbarament lo assessinaren en companyia de altre presoner, que lo habian incorporat ab ell des de Vich, y se anomenaba D.

Miquel Cudé, que era notari de la ciutat de Puigcerdà. Deixo a la consideració dels lectors los ultratges, contumelias y ferides que des de que eixiren de Vich fins arribar al lloc de son sacrifici tingueren que sufrir estas innocents víctimas, encomanades a les mans d'uns fiersos antropòfagos; sols insinuaré que si se ha de donar crèdit a moltes veus que conegueren, arribaren molt mal tractats y ferits a la ara des de la cual aquest il·lustre sacerdot y son discret company oferiren al Señor lo sacrifici cruent de las suas vidas, que, per haber-las perdut en obsequi del Rey y de la Religió y per los mateixos motius haver sufert tants oprobis, calumnias e injurias, piament podem y debem conèixer que lo Senyor acceptaria gustós aquestos sacrificis, y los premiaria ab la corona immarcessible de la glòria, ahont vulla Déu tinguin la ditxa de veure-los, reunint-nos ab ells per may més separar-nos y eternament cantant las misericordias del Señor.

Los piadosos habitants de Tona, sabedors en lo dia següent, de esta crueltat comesa per los enemichs del Trono y del Altar, y que los cadàvers de unas il·lustres víctimas estaban exposats a la inclemència del temps y voracitat dels animals, cuidaren de donar-los eclesiàstica sepultura com efectivament ho feren en lo diumenge dia 27, enterrant-los en lo cementiri de dita Parròquia; en est sementiri permangué dipositat lo temps de nostra apreciada doma (?) fins que abolit y extingit lo ominós sistema constitucional, alguns vehins de esta vila, imitant lo exemple de altres, sollicitaren en primer lloc lo corresponent permís de est Magnífich Ajuntament de verificar la traslació de aquells a esta vila com apar del recurs que, en seguida, se inserta de nº 1, y luego després se sollicità la corresponent llicència del Señor Vicari General de Vich per la exhumació de dits restos, com consta en lo altre recurs, el núm. 2. Obtinguda aquesta llicència i aquest permís lo Revnt. Pare Fr. Narcís Marsillach, religiós carmelita, lo Sr. Josep Martre, hisendat y procurador de la Comunitat de Sant Esteva, y lo señor Anton Toronell, fabricant, que amb la competent autorització habien eixit de esta vila per realitzar aquella santa traslació, se presentaren al Rnt. Francisco Pou i Gener, rector de la parròquia de Tona, y fent-li ostensió de la llicència del Sr. Vicari General, se practicà la exhumació amb la corresponent formalitat y se verificà en la matinada del diumenge dia 16 del dit any mil vuit-cents vint y quatre a presència del Sr. Rector, dels expressats comissionats y de molta altra gent; verificada la exhumació y comprobada la identitat del cadáver, lo col·locaren en un decent bagul que, al intent, sen habien portat de esta vila y se apoderaren de ell y lo col·locaren interinament y ab tota solemnitat en la Iglesia fins a la hora de la marxa, que fou a la una de la tarde, en que dos dels sis realistes que ab dits comissionats habien també marxat de esta vila, prengueren lo bagul y emprengueren ab tota pietat y religió lo camí per aportar a esta parròquia tan preciosos restos: en dita parròquia de Tona tocaren a mort fins a perdre de vista lo cadáver y ab ell arribaren a Vich a las tres de la tarde; algunas de las iglesias de esta ciutat començaren a tocar a mort al descobrir lo cadáver y al arribar al Remy, que és un convent de Franciscanos, poch antes de entrar a la ciutat, trobaren a la Comunitat reunida a la porta de la Iglesia des de ahont cantaren una absoluta ab tota solemnitat en sufragi de la ànima del difunt; igual sufragi li tributaren las Comunitats dels Carmelitas calçats, dels descalços o Josepets y la dels Caputxins al entrar o passar lo cadáver dins o davant de las suas respectivas Iglésias,

havent eixit de Vich y al entrar a la parròquia de Roda començaren en esta a tocar a mort y en arribar davant la Iglesia trobaren reunits al párroco, vicari y altre sacerdot, los quals tributaren al difunt las corresponents honras y suffragis funeraris, però al entrar al carrer del poble del Esquirol, de Santa Maria de Corcó, trobaren reunit lo clero, justícia y Ajuntament y prenent aquests lo lloch del dol se incorporà lo clero del cadàver y aixís obsequiat fou aportat dins de la Iglesia ab gran concurs de gent y permanesqué tota la nit en ella amb quatre blandons que cremaren contínuament y en lo dia següent, dia disset, ab igual pompa y solemnitat fou acompanyat fins fora de la parroquia, no havent pogut los capellans cantar-li un solemne aniversari com desitjaven per causa de altra funció de rogativas que los impedí; entraren en est bisbat de Gerona y en las parroquias de S. Esteba de Bas y en la de las Presas se li feren los deguts honors funeraris, però ahont principalment se li feren fou en esta vila, puig que apenas se divisà son cadáver, lo lúgubre sonido de las campanas anuncià lo lúgubre sentiment que regnaba en los cors dels habitants de esta vila y al trist eco de aquellas correngué la major part de la vila; a la entrada de ella per la part de Sant Rafel o dels Caputxins y al divisar lo fúnebre ataud en que venia lo cadáver, se reproduiren las llàgrimas que ab abundancia se habian derramat al saber la funesta catàstrofe que tingué que sufrir esta reverent víctima; en aquella entrada estava reunida tota la Rvnt. Comunitat, formant secuela ab las altras comunitats religioses del Carme y dels Caputxins ab ritu de sepultura general major y aixís formada reberen al il·lustre cadáver y fent-li los acostumats suffragis lo aportaren a la Iglesia Parroquial, fent lo dol lo Magnífich Ajuntament y acompanyant-lo també per major obsequi una porció de Voluntaris Realistas. Arribat a la Iglésia fou col·locat lo cadáver en lo gran túmul que se li tenia preparat y al dia següent, dia divuit, se li celebraren gran número de missas y ab la assistència de tota la Comunitat, que en lo dia antecedent habia assistit a la secuela y ab la del mateix Magnífich Ajuntament y gran concurs del poble, se li celebrà lo anunciat ofici de cos present ab tota solemnitat y ab tota la capella de la Música, y acabat lo offici se li cantaren las acostumadas absoltas, responsos y redemptor y en la tarde se deposità en la sepultura de la Rnt. Comunitat, ahont en un ninxo quedan descansant tan preciosos restos, esperant lo dia de la resurrecció universal en la cual vàlidament que no sols aquest venerable sacerdot "*quem Deus de hoc mundo eduxit laborioso certamine*" ("a qui Déu s'emportà d'aquest mon amb penosa lluita"), (sinó) tots los altres "*quorum nomina hic defunctorum liber adscripta retinet*" ("els noms dels quals difunts el llibre reté escrits aquí") y tots los demás "*quos futurum seculum jam exutos corpore suscepit*" ("que el temps futur ja ha agafat despullats del cos"), sí que també nosaltres y tots aquells "*quos praesens adhuc in carne retinet intercedentibus omnibus sanctis Dei pietatis divinae clementia omnium delictorum veniam consequuti ad vitam perveniamus sempiternam. Haec oro et expeculo ego. Joachim Torramilans et Pujolar, Pbr et Hebdomadarius Olotensis.*" (als quals el present manté encara en carn, intercedint tots els sants, amb la clemencia de la divina pietat de Déu, aconseguit el perdó de totes les faltes, arribem a la vida eterna. Això prego i penso jo. Joaquim Torramilans i Pujolar, prevere i domer d'Olot.

Document 2 JUSTIFICACIÓ DEL TEMPS D'EXPATRIACIÓ

Dins del text anterior, Mn. Joaquim Torramilans diu que ell i l'altre rector d'Olot es van veure forçats a expatriar-se, tal com deixà escrit en el foli 95 *retro* del llibre IV d'albats de la parròquia d'Olot. Consultats els llibres d'albats a l'Arxiu Diocesà de Girona, la nota de Mn. Torramilans no apareix on ell diu, sinó en el llibre V d'albats i, concretament, en el revers del foli 98. Possiblement, el clergue es va confondre o hi hagué una reclassificació posterior dels llibres. De fet, cronològicament, com que es tracta d'uns fets ocorreguts entre 1822 i 1823, allà on correspon reflectir-los és en el llibre V, que abraça els anys 1817-1834, tal com apareix. La nota completa de Mn. Joaquim Torramilans diu:

Per causa de las grans turbulèncias y cruel persecució que se habia mogut contra de los Ecclesiàstichs y tota gent de bé desde que los enemichs del trono y del altar començaren a transtornar la España y perseguir de mort als espressats, a qui graduaban de servils, tingueren tots los pàrrocos y Ecclesiàstichs, ayxís seculars com regulars, que anar ab gran cautela en lo parlar y obrar y, a pesar de esta cautela, no pogueren molts de aquells anomenats servils librarse de la sua persecució de aquells malvats y foren víctimas desgraciadas de la seva barbarie singularment alguns de aquells que vivian baix la sua dura opressió: foren amenaçats de que sufririen igual sort los dos Pàrrocos de esta Vila, puig que hi hagué varias cartas que al venir a ella nos habian de assassinar. Això fou causa que tots, lo dia primer de desembre de 1822 en què una grossa divisió pujà y entrà a esta vila, per librarnos del mal que nos habian amenaçat, nos fou forçós junt ab altres Ecclesiàstichs y tots los religiosos, a excepció de alguns impedits, separarnos de nostra amada Parròquia y de nostras estimadas ovellas y, com deixaren aquí una guarnició que hi estigué més de cinch mesos, hagué de ser més llarg del que pensabam la nostra expatriació y per ayxò nos fou precis buscar un asilo en Llansà y durant aquest temps en què foren molts las tribulacions que hagué de sufrir aquesta Vila, tingueren molt que treballar los pochos Ecclesiàstics que quedaven en ella, foren molts las amenassas que se los feren y de ells el que era lo mateix a qui jo, lo infrascrit domer, havia encarregat y desempeñaba per mi los càrrechs de la cura, anomenat Joseph Costa y Deu y de tota sa vida habitant de esta vila y regentant lo correu y que habia treballat molt, particularment durant la permanència de aquella guarnició en aquell punt, en recompensa de tant treball, lo prengueren en la nit del 24 abril y ab lo pretext de que lo habian de conduir a Barcelona, se lan portaren de esta vila en la matinada del dia 25 y lo conduïren a Vich, de aquí se lan portaren junt ab altre company secular y home anciano de acreditada conducta en la vesprada del dia 26 y antes de arribar a Tona ¡Que inhumanitat! ¡Que fieresa! bàrbaramente los fusillaren a tots dos, animae eorum in pace requiescant: Ayxís com ho feren ab aquestos, altres Ecclesiàstichs y seculars y, posteriorment, ho feren també vevent que se los acababa lo temps del seu despotisme en esta Vila; per fortuna se los acabà en lo dia tres de maig, dia en que entraren los francesos nostres aliats y redemptors, quals foren rebuts aquí com en tota la España ab grans transports de alegria, pues generalment se estava cansat de unas vexacions insoportables que, si en general ho feren per tot, ho foren ab alguna singularitat en esta Vila per causa del govern tirànich que hi habia en ella, govern que exercí las majors tiranias imposant crescudas contribucions

als homens de bé y atropellantlos excessivament (fins que) y amenassantlos de mort, fins que hagueren pagat; però per la gràcia de Déu, en lo die tres de maig y ayxís quedà libre de aquells opressors y nosaltres poguérem restituïrnos lo die deu del mateix mes ab general contento de tota la vila y ab gran repich de campanas: Déu Nostre Senyor que per la sua infinita misericordia nos ha concedit la satisfacció de podernos novament reunir ab nostras ovellas, nos concedesca la gràcia de poder permanèixer tranquil·lament ab ellas y que ellas y tants altres Ecclesiàstichs, junt ab altre gent de bé que habian tingut de espatriarse com nosaltres, pugam estar ab quietut en nostras casas, cumplint cada cual ab las obligacions de son respectiu estat y, alimentantnos ab los pastos espirituals que Déu nos proporciona en aquest món, pugam arribar a aquells altres celestials que nos té previnguts en lo seu regne ahont en companyia de tota la SSma. Trinitat, de la Verge Maria y de los Àngels, Sants y demés jutxas (?) de la cort celestial, pugam per tota una eternitat cantar las divinas alabansas y celebrar las divinas misericòrdias que en tot temps ha usat Déu ab las suas criaturas: ayxís sia. Amén.

*Per causa de las insinuadas turbulèncias, no pogueren los Ecclesiàstichs que regentaban la cura, extendrer y allargar las partidas de òbits dels infants, però tingueren gran cuidado en conservar las novas de los que habían mort, si bé no extrañaré que, a pesar de est cuidado, se haguessin extraviat o ne faltassen algunas; ab tot, en moltas de aquellas notas no consta ni la diada ni lo mes de la mort de molts infants y, per ayxò, després de haver escrit las partidas de aquells en què constaba la diada de la mort, arreglantlas per son ordre, com tras se veu, he determinat posar o notar las altras de las quals no consta ni la diada ni lo mes ab la prevenció que tots estos de que no constarà la diada de la mort, se suposa y es cert que han mort en lo intervalo que ha mediat desde primer de desembre de 1822 fins al primer de maig de 1823 y si de algun fos necessari saber de positiu lo dia de la mort, com casi en tots consta la edat en que moriren, cotejant ab lo baptisme la edat que se expressa en la partida de òbits, podria ab poca diferència saberse o calcularse lo dia de la mort; ab esta prevenció, pues, vas a arreglar y extendrer la llista de tots los que trobo han mort sens expressar lo dia y después de haberla allargada tota per enter, la timbraré (?) y firmaré y no después de cada un en particular, com acostumo; conforme pues a ayxò, comenso y poso per cabessera general de tots los continguts en la llista que segueix: **Desde lo primer dia de Desembre del Any mil vuit cents vint y dos al primer de maig del Any mil vuit cents vint y tres, moriren los albats següents:** (Mn. Torramilans, posa la llista a continuació i en acabar-la, escriu: *Estos cinquanta y cinch son los albats entre noys y noyas dels quals he trobat notat lo nom entre los morts durant lo expressat temps entre lo primer de desembre de 1822 y lo primer del mes de maig de 1823, pero dels quals no he trobat lo die. Y perquè constia ho firmo en esta vila de Olot avuy dia vint y tres de juny de mil vuit cents vint y tres. Joaquim Torramilans y Pujolar, Pbre., Domer Curat.*)*

Document 3 DEFUNCIÓ DE RITA PUJOLAR

(Text que figura en el llibre d'òbits de la parròquia de Sant Esteve d'Olot del període 1826-1851, actualment a l'Arxiu Diocesà de Girona).

En el dia veinte y tres de Abril del año mil ochocientos treinta y tres cerca de la dos de la madrugada murió mi predilecta Madre Rita Torramilans y Pujolar, nacida en la vecina Parroquia de las Presas en el día 15 de Diciembre de 1752 de los consortes Francisco Pujolar

y *Boxeda*, natural de Sta. Pau y de Maria Pla, natural de las Presas; su Tio el Rdo. Juan Pujolar, Rector de S. Clemente de Amer la casó a principios de Mayo del año 1777 con Joaquín Torramilans, chocolatero nacido en Gerona a 16 de Setiembre de 1754 el cual murió en el día 28 de Setiembre del mismo año de su casamiento, y así antes de los cinco meses de su desposorio quedó ella Viuda y encinta del Domero bajo firmado y permaneció en su viudez hasta el día de su muerte, que le sobrevino en dicho día y hora, habiendo recibido todos los Santos Sacramentos y demás auxilios espirituales.

Si el Padre S. Agustín halló algún lenitivo en el dolor que le causó la muerte de su Madre, la gloriosa Sta. Monica, desahogando su afligido corazón con el elogio de sus virtudes, según leemos en sus confesiones, seré yo también participante de aquel lenitivo y desahogaré algún tanto mi afligido corazón, si en obsequio y por memoria de mi llorada Madre, digo que trasladada ella de su patria y casada en la ciudad de Gerona, habiéndole faltado su Marido y destituida allí de todo pariente por consanguinidad tuvo que sostener los trabajos de una casi horfandad afligida, y si bien durante la vida de sus suegros y amados Abuelos paternos, Segismundo Torramilans nacido en Anglés a 14 de Marzo de 1723 y Ana Delmás, nacida en Cassà de la Selva a 8 Febrero de 1727, tuvo la dirección y auxilio para mi manutención y educación, al faltarle aquéllos, que fué al entrar yo a los años de pubertad cargó sobre ella sola el peso de mi sustento y carrera en los estudios, que havia empezado y me lo proporcionó a costa de su sudor y trabajo, que no fué poco en una Viuda desamparada falta de recursos que seguramente los habria tenido si la parca fiera no huviera cortado el hilo de la vida de su hermano, y mi apreciado Tio materno el Dor. D. Isidro Pujolar, nacido a 10 de Octubre de 1745. Opositor a las cátedras de Cervera, y electo a Vicario General de uno de los Obispos de América, el cual murió en el año de 1781 poco después de haverse puesto en posesión de la Capellania Mayor curada de la Bisbal o bien si no huviese estado tan distante o huviese tenido mayor duración la Sochantria —en els capitols catedralicis, de la mateixa manera que hi havia el cabiscol, hi havia el xantre, encarregat del cant, el sotsxantre, que estava per dessota, etc. Després van passar a ser dignitats eclesiàstiques honorífiques, en general— que obtuvo en la catedral de Sevilla su cuñado y mi digno Tio materno D. Josef Torramilans y Delmás, nacido en Gerona a 2 de Mayo de 1766 y premiado con una de las Capellanías de la Scala de la misma Catedral, murió a 18 Febrero de 1796 (literalment diu 1726 però ha de ser un error) pero aquel Dios cuya providencia se extiende al mas infimo animal terreno y a la más pequeña ave celeste, compensó los trabajos de mi cristiana unigenitora que uniendo a la solicitud de Maria las oraciones de Maria en el tiempo de mis estudios le concedió la satisfacción de ver elevado a la dignidad sacerdotal, y en el día 29 Setiembre, día de S. Miguel, del año 1806 la de besar la mano ungida de su unigénito en la primera Misa, que celebró en la Capilla de la Congregación de Gerona; el contubernio de madre e hijo no interrumpido hasta aquí, sufrió alguna intercalación; pués destinado ya por Vicario a la Parroquia de Lloret, estuvimos separados por el espacio de un año, después del cual lo continuamos hasta su muerte en los destinos que tuve de presidente de Moral en Gerona, de Ecónomo en Blanes por tres años, de igual destino en Lloret por 4 años y tres meses, de vicario perpetuo en Camprodon desde el Noviembre de 1817 hasta el Agosto de 1820 en que tomé posesión de esta Doma compensándole yo en estos largos años de mi sacerdocio los trabajos de su juventud, dándole segun su genio el entero y franco gobierno de las temporalidades, que nos proporcionaban aquellos destinos, lo que seguramente alargó

sus años en una perfecta salud y robustez hasta que el día 20 de Octubre de 1831 le atacó un ligero accidente de apoplejía que si bien le privó de más de un año el poder ir a días, y por sus pies a la Iglesia, y por el vecindario y aún también de vez en cuando a algunas casas de la Villa, pero la privó algun tanto del gobierno doméstico. Siguió así hasta principios de la Cuaresma pasada, en que con harto dolor mío se le observó una insensible decadencia de fuerzas por causa de la cual al Tercer Domingo de Cuaresma fué el ultimo día en que con la ayuda de una mujer pudo ir por sus pies a la Iglesia, y en los demás, en que desde dicho Domingo estuvo en ella, fué llevándole con una silla de manos; receloso el Facultativo de que un accidente repentino no nos diese el sentimiento de no poderla viaticar con un perfecto uso de sus sentidos y presencias, prevenimos este accidente en el Domingo de Ramos día 31 de Marzo viéndose ella confesada, oyó después la Misa, que yo celebré en el Altar del Rosario por su salud espiritual y corporal (ésta si le convenia) y con ánimo de recibir ella la Santa Comunión por Viatico, yo se la administré en dicha forma, después de la Sumsión; perseveró sin novedad particular en toda la semana santa , y aun también en el Domingo y Lunes de Pascua, que fué el último en que tuvo la dicha de oír Misa, y en el Sábado siguiente día 13 Abril se le notó alguna novedad por causa de la cual fué el primer día que guardó cama, y por la noche dispuso el Médico que se le administrase otra vez el Sto. Viático, se hizo sobre las diez de la noche, y fortuna de haver aprovechado este momento, pues cayó en un letargo del que apenas pudo despejarse al menos con tanta claridad como en aquel momento; en el martes siguiente día 16 la extrema=unciamos en la misma hora del Viático a cierta diferencia, pero conservando ella bastantes fuerzas, el pecho muy desembarazado y el pulso no muy recargado, mi amor filial nutria algunas esperanzas de que el Sor. me la conservaria al menos todo el estio, empecé, no obstante, a perderlas cuando al caer del Sabado día 20 observé que el pecho daba señales de cargársele en lo que hizo tal progreso que el Domingo por tres distintas veces la temimos muerta; sin embargo se alivió, y pasó con bastante descanso la noche del Domingo al Lunes; pero cerca el medio día se recargó nuevamente y empezó a luchar con las agonias de la muerte, y por esto se le aplicaron las ultimas indulgencias a más de las que se le havian aplicado anteriormente, y cerca de las dos de la madrugada del día 23 de S. Jorge tuvo que rendirse a aquellas agonías entregando su espíritu al Creador: asi sea.

Dispuse los sufragios encargando que en este día y en el siguiente se celebrasen las misas tanto en esta Comunidad como en la de Capuchinos en sufragio de su alma sin las que se celebraron en los dias de su agonía; en la tarde de dicho día vinieron las tres Comunidades a cantar la absolución general sobre su cadáver, el cual el día siguiente fué acompañado y enterrado en un nicho del Campo santo, después de haverse celebrado en sufragio de su alma el Oficio de entierro con ritu de Sepultura general de 2ª clase, que fue cantado por mi; se retardaron los Oficios de honras hasta el día 2 de Mayo con motivo de que pudiese asistir a ellos nuestro apreciado Primo el Rdo. Josef Figueras y Pujolar Vicario = Perpetuo, Cura = Parroco de Canet de Mar; en dicho día, pues, se empezaron los sufragios por su alma, con la Misa dicha de novena en la Iglesia Parroquial, en seguida fuimos a la Iglesia del Carmen en la cual se le cantaron las Laudes de Difuntos y el Oficio llamado de cuerpo presente, que yo mismo celebré, despues volvimos a la Iglesia Parroquial y en esta se cantaron los dos Oficios de honras, de los cuales el primero lo celebró el sobrino de la difunta y Primo = hermano mio el Rdo. Francisco Ferragut Pujolar Rtor. de Juanetas , y el segundo el otro expresado primo Cura = Parroco de Canet, y se terminaron los sufragios en este día con la procesión del Via

crucis siguiendo las estaciones sitas en la montaña de Monsacopa, y en el día seis inmediato se aplicaron por su sufragio dos Aniversarios, uno en la 3ª regla de PP. Capuchinos, y otro en la Congregación de los Dolores, celebrados éste por su hijo, y el primero por otro de sus Primos, en todos estos sufragios y particularmente en el entierro y honras mis amados feligreses asistieron en gran número encomendando a Dios la alma de mi amada Madre y continuaron los obsequios a sus restos acompañándolos hasta el sepulcro con un extraordinario concurso de modo que puedo asegurar que de mas de un año que se entierra en el Campo santo ningún cadáver havia sido conducido a él con tanta asistencia imitando así estos feligreses religiosos la piedad de aquellos fieles de uno y otro sexo que, como refiere el mencionado S. Agustin, concurrieron en gran número al oír el fúnebre canto con que empezó los sufragios por la recién muerta Sta. Monica antes de su entierro, con el Salmo. Misericordiam et iudicium cantabo tibi i Dios les recompensó esta obra de caridad con bienes temporales y mucho más con los espirituales en esta vida, y con los celestiales en la otra. Fiat. Fiat. (Està en llatí i vol dir: Que així es faci, repetit) No contento con los sufragios que en esta Villa se celebraron por mi llorada Madre, en la misma Iglesia de las Presas en que ella fué reengendrada con las aguas del Santo Bautismo celebré un Aniversario mayor en el día 2 y otro en la Iglesia de Juanetas en el día 11 del mismo Mayo, y mandé que se celebrasen otros en las Iglesias de Blanes, Lloret y Camprodon en donde nosotros habiamos habitado y conservábamos amigos, que yo no dudaba se acordarían de su alma asistiendo a aquellos Aniversarios como según noticias, que se me comunicaron efectivamente asistieron en los días de su celebración que fueron el de Camprodon en el día 30 de Abril, el de Lloret a 10 de Mayo, y el de Blanes a 14 del mismo, todos con toque de campanas en la noche anterior y en el día, y con ritu de primera clase. Finalmente mandé que con igual ritu y ceremonias se celebrase otro en Canet de Mar en el día 28 de Junio, y el expresado nuestro Primo Cura = Parroco de la misma villa aplicó también por su sufragio el Oficio Conventual, que con toda solemnidad se celebró en el día siguiente, día de S. Pedro y fiesta mayor en la misma Villa.

Espero que el Divino Señor de las Misericordias se habrá dignado aceptar todos estos sufragios a favor de mi anciana y difunta Madre y suplico me los proporcione a mi despues de mi muerte ¡Ojalà que haviendo su alma percibido el fruto de ellos se halle ya en las mansiones celestiales rogando por este su afligido hijo a fin de que si largos años havemos vivido juntos en la tierra podamos eternamente reunirnos en el cielo y cantar sin fin las divinas alabanzas! Copiaré aqui el epitafio que se ha inscrito y esculpido en la losa sepulcral con que ayer 18 de Setiembre se cerró el nicho que guarda su yerto cadáver que después de varias meditaciones y consultas se ha entallado en estos terminos

D. O. M.
 Ritae Torramilans et Pujolar
 Conditae hic mortis exutae
 Dilectae Matri suae
 Sibique jam presbitero
 Diu contubernali gratissimae
 Hoc pium monumentum erexit
 Joaquim Torramilans
 Hujusce Parochiae Hebdomadarius

*Octogenaria obiit die S. Georgii
Anno Domini M DCCC XXXIII*

Espero que cuantos leyeran este largo escrito lo disimularán y recibirán como un justo desahogo de mi enternecido filial amor y lo concluiré con las palabras con las cuales mi guía el P. S. Agustin cierra también la larga narración de la enfermedad, muerte y funeral de su apreciada Madre la gloriosa Santa Monica diciendo y suplicando = Sit in pace cum viro, ante quem nulli et postquam nulli nupta est. Inspira, domine, inspira servis tuis, fratribus meis, filiis tuis, Dominis meis, quibus et voce et corde et operibus servio, ut quotquot haec legerint, meminerint ad altare tuum, Ritae, famulae tuae, cum Joaquim, quondam eius coniuge et cum altero Joaquim ejus filio haec transcribente, per quorum carnem introduxisti me in hanc vitam, quemadmodum nescio. Meminerint cum affectu pio parentum meorum in hac luce transitoria, et fratrum meorum sub te Patre in Matre catholica, et civium meorum in aeterna Hierusalem, cui suspirat peregrinatio populi tui ab exitu usque ad reditum, ut quod sua cristiana vita semper illa poposcit uberius ei praestetur in multorum orationibus tam per orationes meas quam per preces illorum quibus ipsa Mater se commendavit et quibus ipsam commendi ego filius.

Joaquim Torramilans et Pujolar, Pbre, Hebdomadarius

Afegim la traducció d'aquesta part final en llatí:

'Reposi, doncs, en pau amb el seu marit abans i després del qual no en va tenir d'altre. Inspira, Senyor, inspira els teus servents, els meus germans, els teus fills, els meus superiors, als quals jo serveixo no sols amb la paraula, sinó també amb el cor i les obres, perquè, quan llegeixin aquestes coses, es recordin davant del teu altar de Rita, la teva servent, amb Joaquim, en altre temps el seu marit, i amb l'altre Joaquim, el seu fill, que transcriu aquestes coses, mitjançant la carn dels quals em vas introduir en aquesta vida no sé com. Que es recordin amb sentiments pietosos dels qui foren els meus pares en aquesta llum passatgera, i dels meus germans, que tenen com a Pare dins del si de la Mare Església, i dels conciutadans meus en la Jerusalem eterna, per la qual suspira la peregrinació del teu poble des de la sortida fins a la tornada, a fi que el que ella (la meva mare) em va demanar més extensament en el darrer instant de la seva cristiana vida li sigui proporcionat en les oracions de molts, tant per les meves, com per les pregàries d'aquells als quals la mateixa Mare es va encomanar i als quals jo, el fill, he d'encomanar a ella.

Joaquim Torramilans i Pujolar, prevere, domer.'